

Keskkonnaõigus ja kliimapagulased

Maailmahariduslike õpitubade metoodika

Autorid: Eeva Kirsipuu-Vadi, Annelie Ehlvest, Margit Säre

september 2016

SISSEJUHATUS

Praegust aega nimetatakse **rändeajastuks**. Suuresti tänu moodsatele transpordivahenditele ja uutele sidetehnoloogiatele on maailm avardunud ning pikkade vahemaade taha rännata on lihtsam. Samas on globaalne mobiilsus ebavõrdsuse tõttu tugevalt piiratud ja liikumisvabadus ei ole kõigi jaoks ühesugune. Eelkõige kehtib see maailma lõunapoolsete piirkondade kohta. Lisaks sadadele miljonitele turistidele ning lühiajaliste tööreiside tegijatele on iga päev liikvel põgenikud, kelle kodust lahkumise põhjused, nende endi taust, rändeks vajalike vahendite hulk ning rändevalmidus on väga erinev.

ÜRO andmetel on umbes **iga seitsmes inimene maailmas sisserändaja** – kokku on maailmas migrante üle 1 miljardi. 2015. a. seisuga on 244 miljonit inimest hinnanguliselt rahvusvahelised sisserändajad (alates 2000.a. on see arv kasvanud 41 %). Sisemigrante on umbes 740 miljonit inimest.

Kui kogu maailma sisserändajatel oleks oma riik, siis nad oleksid rahvastiku suuruselt 5. riik maailmas

2015.a. seisuga olid ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Ameti (UNHCR) andmetel oma kodudest sunnitud tagakiusamise, relvakonfliktide, vägivalda või inimõiguste rikkumise tõttu lahkuma 65,3 miljonit inimest. See arv on 5,8 miljoni võrra suurem kui 2014.a. ning ajaloos ametlikult dokumenteeritud arvudest suurim. Enamus põgenikest, 40,8 miljonit inimest, asusid ümber koduriigi sees, kuid 24,5 miljonit otsisid turvalist elupaika väljastpoolt. Neile lisandub **19,2 miljonit inimest, kes pidi lahkuma eri loodusõnnetuste ja keskkonnahävingu tagajärjel**.

Ainult 201 400 põgenikku sai 2015.a. naasta uuesti oma kodumaale – eelkõige Afganistani (61 400 inimest), Sudaani (39 500), Somaaliasse (32 300) ja Kesk-Aafrika Vabariiki (21 600)

Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (*International Organization for Migration - IOM*) on 2015. a. ÜRO andmetele tuginedes **koostanud interaktiivse kaardi**, mille abil saab vaadelda, kui palju sisserändajaid eri maailma riikides elab ning kust nad tulnud on. Kaardilt saab uurida nii sisse- kui väljarännet. Näiteks saab uurida, kui palju Eestist pärit inimest elab Ukrainas ning vastupidi.

Vaata lähemalt: <https://www.iom.int/world-migration>

Rände põhjustele ja iseloomule tuginedes on võimalik eristada:

- **vabatahtlikku vs sunnitud** (ehk pagulasränne)
- **seaduslikku vs ebaseaduslikku** (ebaseadusliku rände vastane võitlus on Euroopa Liidu rändepoliitika keskne komponent, mille peamiseks meetodiks on rangem kontroll välispiiri üle)
- **alalist vs ajutist**
- **õppe-, töö-** (tihti seotud majanduslike põhjustega) ja **pererännet** (suur(im) rände liik Euroopas, k.a. Eestis)
- **keskkonnarännet** – elukohavahetus seotud muutunud keskkonnatingimuste tõttu (nii ootamatud katastroofid kui järk-järgulised protsessid, mis tihti seotud kliimamuutustega)

Geograafiliselt jaotatakse rännet **siserändeks** ehk riigisisest elukohavahetust ja **välisrändeks** ehk rahvusvaheline migratsioon (tegemist võib olla alalise, püsiva elukohavahetusega või ajutise elama, tööle asumisega teise riiki).

Rännet iseloomustavad suundumused tänapäeval:

- **Rände globaliseerumine** – ränne mõjutab üha enam arv riike, vastuvõtja maadesse tulevad inimesed erinevamatest/suuremast arvust riikidest (nn *superdiversity*)
- **Rände intensiivistumine** – riikide vahel liikuvate inimeste arv on kasvav oluliselt, on „rändeajastu“
- **Rände diferentseerumine** – enamikesse riikidesse toimub erinevat tüüpi ränne (tööränne, pereränne, õpperänne, pagulasränne jt)
- **Rände feminiseerumine** – naiste osakaal migrantide seas on alates 1960. aastatest oluliselt kasvanud (moodustavad 49% sisserändajatest maailmas). Varasemalt domineeris meestekeskne tööranne.
- **Rände politiseeritus on kasvanud** – ränne on tihedalt seotud sisepoliitilise olukorraga, bilateraalne ja regionaalne koostöö, mõju riiklikule julgeolekule. Üha enam tunnustatakse, et ränne vajab globaalset lähenemist ja saatja-vastuvõtjamaade tihedamat koostööd.
- **Rände transiitpiirkondade teke** – traditsioonilised emigratsioonimaad muutuvad sisserändajate transiidiks (nt Poola, Hispaania, Maroko, Mehhiko, Türgi, Lõuna-Korea).

Et aidata paremini mõista rände temaatikat, eelkõige keskkonnarännet, oleme koostanud kahe õpitoa põhjaliku kirjelduse. Programmideeesmärk on läbi teatritegevuse ja eneseväljenduse arendada osalejate empaatiavõimet ning aidata mõista keskkonnaõigluse, kliimamuutuste ja rände omavahelisi seoseid ning samuti seoseid meie igapäevase eluoluga.

Materjalid on välja töötatud Välisministeeriumi teavitusprojekti “**Maailmaharidus Peipsi piirkonna koolides – keskkonnaõigus ja kliimapagulased**” raames sügisel 2016 ning on kättesaadava ka veebilehelt: <http://www.ctc.ee/kaimasolevad-projektid/teavitus>.

I ÕPITUBA „KUJUTELDAV TEEKOND“

Programmi eesmärk on läbi teatritegevuse ja eneseväljenduse arendada osalejate empaatiavõimet ning aidata mõista keskkonnaõigluse, kliimamuutuste ja rände omavahelisi seoseid ning samuti seoseid meie igapäevase eluoluga.

Vanus: 14+

Rühma suurus: 12-24

Aeg: 90 min

Vahendid: esitlustehnika koos andmesideühendusega; suured pabertahvlilehed (1 rühma kohta) ja vildikad (24 tk - igale rühma liikmele); lühitekstid kliimamuutuste mõjudest ja põhjustest; (väikesed) paberilehed, kirjutusvahendid; fotod põgenike kottidest ja põgenikest (komplekt rühma kohta); isiklikud nutiseadmed ja andmesideühendus.

Samm-sammult:

1. TEGEVUSTE LÜHITUTVUSTUS JA MÄNGUREEGLID

Juhendaja tutvustab ennast ja räägib plaanis olevatest tegevustest. Lepitakse kokku mängureeglites (usaldus, kriitikavabadus...)

2. EELTEADMISTE AKTIVISEERIMINE JA HÄÄLESTUSMÄNGUD (45 MIN)

- **Kaks tõde, üks vale** (soovitatav tegevus eelkõige grupile, kus üksteist ei tunta)

Ringis ütleb iga mängija enda kohta kolm väidet, millest kaks vastavad tõe ja üks on vale. Üks väide võiks olla seotud keskkonnaga (nt ma olen püüdlik prügisorteerija; mulle meeldib käia matkamas; ma mõtlen asju ostes nende keskkonnamõjule ja püüan valida väikseima mõjuga toote). Teiste mängijate ülesandeks on arvata, milline väide on vale. Igaüks saab endast rääkida ühe korra. Soovi korral võib mängida ka võidu peale - mängija, kes arvab õigesti, saab endale ühe punkti; võidab mängija, kellel on mängu lõpuks kõige rohkem punkte.

- **Arvamusbaromeeter**

Juhendaja ütleb teemakohaseid väiteid, millele õpilased peavad andma hinnangu „JAH (olen nõus)“ või „EI (ma ei ole väitega nõus)“. Eelnevalt määratakse ruumis ära JAH/EI asukohad. Õpilaste ülesandeks on väite üle järele mõelda ning vastavalt oma arvamusele leida oma koht kujuteldaval „JAH“- „EI“ joonel. Juhendaja küsib peale iga väite esitamist mõnelt õpilaselt (nii JAH kui EI esindajatelt) kommentaari oma otsuse põhjendamiseks.

Näidisväited:

- Ilm ja kliima on sama asi, tegemist on sünonüümidega.
- Kliimamuutused on loomulik protsess, millel ei ole inimtegevusega midagi pistmist
- Kliimasoojenemine mõjutab ka meid siin Eestis.
- Ma olen kuulnud sõna „keskkonnaränne“ ja tean enam-vähem, mis see on.

- Meie tarbimissoovide rahuldamine on tihtipeale seotud sotsiaalse ja keskkonnaalase ebaõiglusega tootjamaades Aasias, Lõuna-Ameerikas, Aafrikas.
- Elu Eestis on piisavalt keeruline ning ei maksa globaalprobleemidega end liigselt vaevata. Eesti ju pole kunagi mingi koloniaalimpeerium olnud, seega vastutagu teised.
- Eestis on CO₂ jalajälg Euroopas suuruselt teine - 14 tonni/inimese kohta aastas.
- Igasugused mahe- ja õiglase kaubanduse märgised on rohepesu, mida kasutatakse turunduslikel eesmärkidel. Kasu pole neist miskit.
- Peaksime maksude abil püüdma peatada autostumist – kui peres on üle ühe auto, peab hakkama maksma selle pealt saastetasu.
- Mina üksinda ei saa midagi teha keskkonnaseisundi parandamiseks.

- **Slideshow kliimamuutuste, keskkonnaõigluse ja –pagulaste teemal**

Lisategevusena saab teha ajarännakut ja näidata National Geographicu kaarti „Kui kogu jää sulaks ära“ - <http://ngm.nationalgeographic.com/2013/09/rising-seas/if-ice-melted-map>

Sellisel juhul tõuseks maailmamerede tase umbes 65 meetrit, kujundades uue rannajoone ning tekitades uusi siseveekogusid. Kui süsinikuheide atmosfääri jääb sama suureks kui täna, siis me suure tõenäosusega muudame Maa jäävabaks, saades keskmiseks temperatuuriks umbes 26,7 kraadi tänase 14,4 kaardi asemel. Mitmete teadlaste hinnangul kulub jää sulamiseks 5000 aastat. Kas meie kodukoht on jäänud vee alla? Kui palju inimesi võiks Maal sel ajal elada? Kuhu ja kuidas ära mahtuda?

- **Rühmadesse jaotamine - Vaata silma**

Õpilastel palutakse teha rivi vastavalt silmade värvi järgi heledast-tumedaks. Seejärel moodustatakse ca 4-liikmelised grupid.

- **Mis on muutunud viimase 150 aastaga?**

Rühmad teevad ajurännaku ja joonistavad pabertahvlile nii palju muutusi, kui oskavad – lehekülj jaotatakse kaheks, nii et ühel osal on tänapäev, teisel osal aeg 150 a tagasi.

Joonistused kinnitatakse seinale ja võrreldakse. Mida keskkonnaalast leiata? Milline on tähtsaim(ad) muutus(ed)?

3. ETÜÜDID (15-20 MIN)

Rühmatöö. Rühmadele jagatakse lühitekstid, kus kirjas kliimamuutuste põhjused ja mõjud, mis inimesi lahkuma sunnivad – põud, üleujutus, pinnase vaesumine/ põllumaade kõrbestumine, joogivee puudus, metsade raie, saastatus. Iga rühm saab ühe teksti. Rühma ülesandeks on ette valmistada üheminutiline etendus. Peale etendust peavad vaatajad ära arvama, millist nähtust kujutati. Juhendaja kommenteerib, kus see probleem kõige teravam on; Eesti seos sellega.

4. RÄNNAK (25+10 MIN)¹

Iseseisev töö + rühmatöö. Juhendaja jagab õpilastele paberilehed ja kirjutusvahendid. Seejärel loeb ette teksti ja õpilaste ülesandeks on end loo sisse mõelda.

¹ Tegevus põhineb SameWorld projekti õppematerjali aktiivõppetegevusel

Istu mugavalt, sule silmad ja lõõgastu. Kuula tähelepanelikult.

Kujuta ette, et sinu riigis on juba pikka aega tunda kliimamuutuste laastavaid tagajärgi. Neid on näha igapäevaselt – Sa tunned end tihti ohustatuna üleujutuste, maalihete, aga ka põudade tagajärjel. Kõik see on avaldanud negatiivset mõju riigi majandusele ning nii Sinu vanematel ja teistel täiskasvanutel on igapäevane toimetulek järjest raskem.

Ainult mõni päev tagasi tabas teid järjekordne üleujutus. Sel aastal on olnud juba mitmeid üleujutusi. Lagunev riik ning halvenevad elutingimused põhjustavad järjest enam ja enam vägivaldseid, isegi relvastatud kokkupõrkeid, mida ametivõimud ei suuda kontrolli all hoida. Paljud protestivad rühmitused ütlevad, et valitsus ei suuda oma elanike eest hoolt kanda ja olukorraga toime tulla. Mõned üritavad olukorda ära kasutada ning teatud piirkondades võimu enda kätte haarata, saades niiviisi kontrolli ka nende alade loodusvarade üle.

Sa tead, et see olukord ei parane järgmiste kuude ega aastate jooksul, pigem muutub veel hullemaks. Lennujaamad on suletud, maanteed muutuvad järjest enam läbimatuteks ja väga ohtlikeks. Kui te ei lahku oma kodumaalt ja ei leia uut elukohta, võib Sinust ja Su perest saada üleujutuse ohver. Üleujutust oodatakse juba järgmise 12 tunni jooksul. Või kui teil õnnestub üleujutusest eluga pääseda, siis tõenäoliselt ootavad teid ees viimasel ajal järjest sagenenud relvastatud rühmituste rünnakud.

Põgenemist organiseerib Sinu sõber, kes saab endaga kaasa võtta kolm inimest – Sina ja veel kaks. Sa ei tea plaanidest eriti midagi, ainult seda, et peate olema silla lähedal parklas õhtul kell 22.15. Järelejäänud aja jooksul peate korraldama kõik oma lahkumiseks. Sinu telefon ei tööta eelmisest üleujutusest saati ja teie maja on väga, väga varisemisohulik. Nii elektrisüsteemis kui telefoni- ja andmesidelevis on palju katkestusi. Enamus Sinu kodupiirkonna majadest on endiselt osaliselt üleujutuse all või varemetes, paljud sõbrad ja sugulased on juba põgenenud.

Kelle Sa endaga kaasa võtad? Mida Sa kaasa võtad? Sa võid võtta endaga kaasa vaid väikese seljakoti – pole teada, kuidas te reisite, kui pikaks põgenemine kujuneb ja kui kaua Sa pead kaasavõetud asju tassima. Sinu naaber helistab Sulle vahetult enne Sinu lahkumist. Mida Sa temalt palud enda heaks teha?

1. Avage silmad, mõelge hetke ja kirjutage paberilehele:

- Kellega koos te kodust põgenete?
- Mida Sa kaasa võtad?
- Mida Sa palud naabril enda heaks teha?

Sul on selleks aega 3 minutit.

(Küsimused võivad olla kirjutatud tahvlile/slaidile, et oleksid õpilastel silma ees)

Istu mugavalt, sule silmad ja lõõgastu. Kuula tähelepanelikult.

Sul on kaasas natuke sularaha. Raha juurde Sa võtta ei saa, sest pangaautomaadid ei tööta ja pangad on suletud. Teie parim sõber annab teile 3000 eurot sularahas.

2. Avage silmad, mõelge hetke ja kirjutage paberilehele:

- Milleks te seda raha kasutate?

Sul on selleks aega 3 minutit.

Istu mugavalt, sule silmad ja lõõgastu. Kuula tähelepanelikult.

Põgenemisel peate te otsustama, millisesse riiki suundute. Te ei saa põgeneda USAsse, Kanadasse, Austraaliasse, Uus-Meremaale ja Euroopa riikidesse, kuna need riigid on oma piiride juba põgenikele sulgenud. Te teate, et teise riiki sisenemisel peate andma häid ja usutavaid selgitusi oma põgenemise motiivide kohta, mis tõendaks, et te olete pagulane ja teil on õigus saada rahvusvahelist kaitset või taotlema varjupaika. Te teate, et kogu teie elu ja tulevik sõltub sellest loost.

3. Avage silmad, mõelge hetke ja kirjutage paberilehele:

- Riik, kuhu te plaanite põgeneda
- Peamised põhjused, miks just sinna
- Põhjused, miks peaks riik sind kui pagulast vastu võtma ja varjupaika pakkuma

Sul on selleks aega 10 minutit.

Istu mugavalt, sule silmad ja lõõgastu. Kuula tähelepanelikult.

Peale rasket ja ohtlikku rännakut läbi metsade, jõgede ja teiste looduslike takistuste, üle rohkem ja vähem sõbralike riikide piiride jõuad Sa lõpuks sihtriiki. Sa oled lõputult väsinud, näljane ja janune. Mõttele, kuidas selle riigi elanikud Sinusse suhtuda võivad? Kuidas Sa tahaksid, et nad Sinusse suhtuksid ja kuidas käituksid?

4. Avage silmad, mõelge hetke ja kirjutage paberilehele:

- Kuidas kohalikud elanikud Sinusse suhtuvad?
- Kuidas sa soovid, et nad Sinusse suhtuksid?

Sul on selleks aega 5 minutit.

Rühmatöö. Arutelu rühmas (15 min):

- Kas suutsid end panna põgeniku asemele?
- Kuidas sa end tundsid?
- Kui realistlikud Sulle Sinu põgenemisstrateegiad tundusid?
- Milleks sõbra antud raha kasutate?
  - et maksta võimalikke trahvide, altkäemakse riigipiiride ületamisel
  - annate raha põgenemist korraldavale grupile, et põgenemine oleks ohutum
  - ostate mõned asjad
  - ostate võltspassi
- Millise teabe/eelteadmise alusel valisid põgenemise sihtriigi?

- Kas teate eri riikide varjupaigataotlemise protseduure ja statistikat, kui palju taotlusi heaks kiidetakse?
- Kas Sul oli olemas infot sihtriigis olevate põgenike arvu ja nende elutingimuste kohta? Kui jah, siis millisest allikast?
- Millist suhtumist, abi ootad nõ sihtriikide kohalikele elanikele?
- Kuidas Sind ja teisi põgenikke võidakse kohalikus meedias kujutada?

Aruteluga samal ajal jagab juhendaja laiali ümbrikud fotodega (igale rühmale üks komplekt).

Te saite endale ümbriku fotodega. Fotode peal on põgenike kottide sisud ning põgenikud koos lühikirjeldusega. Püüdke paari panna koti omanik ja koti sisu. Arutlege, kas põgenike kottide sisud on sarnased rühma liikmete kaasavõetavate asjade nimekirjadega?

5. KOKKUVÕTE, LÕPETAMINE

• Esivanemad

Juhendaja palub osalejatel kujutleda:

Kujutle, et esivanemad seisavad Sinust vasakul (ema, isa, vanaemad, vanaisad jne) ja järeltulijad (sinu lapsed, lapselapsed) Sinust paremal ühes ravis. Rivi ulatub nii kaugel, kui silm seletab. Kujutle, et Sa saaksid saata sõnumeid ja küsida küsimusi. Mida Sa ütleksid, mida küsiksid? Vali välja üks küsimus või enda poolne sõnum.

- Mille eest Sa tänulik oled? / Mis on hästi!
- Mul ei ole liiga hästi! Hea tunne, et saan seda teistega jagada! Jagatud rõõm on topelt rõõm, jagatud mure on pol muret!

• Lõpuring

Mis tegevus oli Sinu jaoks olulisem, pani mõtlema?

Kas peaksime kliimamuutuste, keskkonnaõigluse ja -rände teemaga üldse tegelema?

Mida saad Sina teha?

II ÕPITUBA „KESKKOND SUNNIB PÕGENEMA“

45 min

Vanus: 12+

Vahendid: (väikesed) paberilehed, kirjutusvahendid; fotod põgenike kottidest ja põgenikest (komplekt rühma kohta); esitlustehnika; isiklikud nutiseadmed ja andmesideühendus

1. Sissejuhatus töötuppa ja häälestusharjutus (5 min)

Juhendaja tutvustab ennast ja räägib plaanis olevatest tegevustest. Igale osalejale jagatakse väike paberileht ja kirjutusvahend.

Häälestus: Palun kirjuta üles esimene sõna, mis Sulle pähe tuleb, kui mõtled kodule?

Paberilehed kogutakse kokku ja juhendaja loeb töötoa lõpus need sõnad ette.

2. Põgeniku kott (20 min)

Samm 1. Lugege osalejatele ette järgmine tekst:

Me kõik oleme käinud kodust ära rändamas. Kes kaugemal, kes lähemal. Seekord ei lähe te kahjuks puhkusereisile, vaid peate põgenema teadmata ajaks. Kujutage ette, et meie riigis on juba pikka aega tunda kliimamuutuse laastavaid tagajärgi. Neid on näha igapäevaselt – Sa tunned end tihti ohustatuna üleujutuste, maalihete, aga ka põudade tagajärjel. Kõik see on avaldanud negatiivset mõju riigi majandusele ning nii Sinu vanematel ja teistel täiskasvanutel on igapäevane toimetulek järjest raskem. Ainult mõni päev tagasi tabas teid järjekordne üleujutus. Sinu kodumaja on muutunud varisemisohtlikuks, paljud kodud, koolid, haiglad, poed jne on endiselt üleujutusala all, paljud on kasutuskõlbmatud. Sel aastal on olnud juba mitmeid üleujutusi. Sa tead, et see olukord ei parane järgmiste kuude ega aastate jooksul, pigem muutub veel hullemaks. Üleujutust oodatakse juba järgmise 12 tunni jooksul. Paljud sõprade ja sugulaste pered on juba lahkunud. Seda plaanite teha ka teie.

Mida kaasa võtta? Kui kaua rännak kestab ja mis tingimused teid ootavad, pole teada. Paki mõttes asjad ja kirjuta paberilehele nimekiri kaasavõetavatest asjadest ja mis tüüpi koti plaanis võtta. Aega on Sul selleks 5 minutit.

Samm 2. Moodustatakse ca 4-liikmelised rühmad

Samm 3. Rühmatööd

Võrrelge omavahel kaasapakitud asjad nimekirja – kui palju on sarnaseid asju? Kas need asjad jõuavad kõik koos omanikuga sihtkohta? (5 min)

Aruteluga samal ajal jagab juhendaja laiali ümbrikud fotodega (igale rühmale üks komplekt).

Te saite endale ümbriku fotodega. Fotode peal on põgenike kottide sisud ning põgenikud koos lühikirjeldusega. Püüdke paari panna koti omanik ja koti sisu. Arutlege, kas põgenike kottide sisud on sarnased rühma liikmete kaasavõetavate asjade nimekirjadega? (5 min)

3. Slaidiettekanne: kliimamuutused, keskkonnaõiglus ja keskkonnaränne (10 min)

4. Põgenemas (10 min)

Samm 1. Palun avage oma telefonides video (inglisekeelne), aga ärge „play“ nuppu veel vajutage: <https://youtu.be/m1BLsySgsHM>

Teie telefon on nüüd põgeniku telefon. Palun käivitage video ja vaadake seda.

Mida tundsite? Kas suutsite end panna põgeniku asemele? Mis mõtteid see teie tekitas?

Praegu ei ole kliimapõgenikel rahvusvahelist kaitset. Kas see peaks olema või ei?

5. Kokkuvõte, lõpetamine

Palun sulgege oma silmad ja mõelge kodule. Ma loen teile ette sõnad, mis teil esimesena koduga seostus. Kuulake ja kasutage kuuldud sõnu oma kujutluspildis.

Vajadusel tsenseeri!

Lõpuvestlusring: Milline töötoa tegevus Sulle kõige enam korda läks?

III JÄRELTEGEVUSED KOOLIS

Artikli koostamine teemal „Keskkonnaränne ja Eesti tulevik“ (rühmatööna või iseseisvalt).
Õpilased on reporteri rollis, koondades esmalt teemakohased faktid. Seejärel küsitlevad sõpru, sugulasi, koduseid. Küsimused, millele vastuseid ja arvamused otsitakse:

- Kas globaalses soojenemises on inimestel oma roll? Eestimaalastel?
- Milline on Eesti süsiniku jalajälg?
- Kas ja kuidas oleme seotud keskkonnarändega?
- Kas me peaksime keskkonnapagulaste teemaga tegelema? Kuidas?

Uurimistöö: keskkonnaebaõigluse näited – uurida <http://www.ejolt.org/maps/> - kas meil Eestis on sarnaseid juhtumeid? Põlevkivikaevandamise kohta pole teadaolevalt selliseid uurimistöid tehtud. Ehk tahate olla esimesed?

KASUTATUD MATERJALID

2015 Global Migration Trends. Factsheet (2016) IOM -
https://publications.iom.int/system/files/global_migration_trends_2015_factsheet.pdf

Global Trends. Forced Displacement in 2015. (UNHCR) <http://www.unhcr.org/576408cd7>

LISAMATERJALID

Keskkonnaõigluse, kliimamuutuste ja keskkonnarände teemaline õppematerjal (erinevates keeltes, sh eesti keeles; vajalik kasutajaks registreerumine) - <http://edu-kit.sameworld.eu/>

Kliimamuutused – Eestimaa Looduse Fondi kliimamuutuste teemaline koduleht –
<http://www.kliimamuutused.ee/>

Keskkonnaõigluse atlas (näiteid keskkonnavalasest ebaõiglusest): <http://www.ejolt.org/maps/>

2017.a. on ilmumas Keskkonnarände atlas:

<https://www.routledge.com/The-Atlas-of-Environmental-Migration/Ionesco-Mokhnacheva-Gemenne/p/book/9781138022065>